

Agroiqtisodiyot

илмий-амалий агроиқтисодий журнал

МУНДАРИЖА

3. **Н.ХУШМАТОВ.** Грек ёнғоғини етиштириш ва унинг ҳажмини оширишда шакланган ижтимоий-иқтисодий муносабатлар
7. **А.АЛТИЕВ.** Ер ижараси муносабатларини тартибга солишни такомиллаштириш
10. **И.РУСТАМОВА.** Қишлоқ хўжалигида ахборот-маслаҳат хизматини юритишнинг услубий жиҳатлари
14. **М.Ли.** Вклад плодОВООЦНОГО ПОДСЕКТОРА в продовольственной безопасности
20. **У.САНГИРОВА.** Эффективность развития рыбной отрасли в Узбекистане
23. **С.АБДУЛЛАЕВА.** Деҳқон хўжаликлари ва сутни қайта ишлаш корхоналари ўртасидаги муносабатлар
26. **М.ЭРХОНОВА, С.АБДУЛҲАЛИЛОВА.** Ўсимликларни ҳимоя қилиш усуллари
30. **Ф.ЮСУПОВА.** Основные направления реформ реализованных в водохозяйственном секторе и их результаты
34. **Ж.РАШИДОВ, Ж.МИРЗАКАРИМОВ, М.РУСТАМОВА.** Мамлакатимизда гилос етиштириш ва униэкспорт қилиш имкониятлари
37. **А.САДИКОВ.** Сувоқова тизимини молиявий барқарорлаштиришда стратегик бошқарув
40. **У.САДУЛЛАЕВ.** Чорвачилик тармоғи ривожланган мамлакатларда гўшт ишлаб чиқариш динамикаси ва истиқболлари
43. **Н.АСКАРОВ.** Наслли ипак қурти уруғчилиги тизимини ташкилий-иқтисодий жиҳатлари
46. **О.ДИЛМУРОДОВ, А.БАХРИДДИНОВ.** Пиллачиликни ривожлантиришнинг ҳуқуқий-меъёрий асослари ва таркибий ўзгаришларни такомиллаштириш
49. **О.САТТОРОВ.** Қашқадарё вилоятида данакли интенсив боғларни ташкил этиш йўналишлари ва истиқболлари
53. **А.ПАРДАБОЕВ.** Деҳқон ва томорқа хўжалиқларининг ердан фойдаланиш фаолиятини қўллаб-қувватлашни такомиллаштириш
56. **Н.АБДУРАЗАКОВА.** Машинная уборка хлопка-сырцаи ее перспективы
59. **Д.ЯНГИБОЕВ.** Лалми ерлардан самарали фойдаланишнинг муҳим жиҳатлари
62. **Г.ХАЛИКУЛОВА.** Совершенствование страхового рынка и его роль в инновационном развитии государства
67. **Н.АЛИЕВА.** Пиллачилик тармоғида инновацион фаолиятни бошқариш самарадорлиги
56. **О.ҒАЙБУЛЛАЕВ.** “Кластер” назарияси ва уни амалиётда қўллашнинг иқтисодий самарадорлиги
59. **Х.ҚАҲРАМОН.** Ўзбекистон банк тизими – 2018: “диагноз” тўғри қўйилганми?
62. **К.МУХИТДИНОВА.** Ўзбекистонда инвестицион салоҳиятни ривожлантиришнинг мамлакат автотранспорт саноатидаги ўрни
67. **Ш.ҚАРШИЕВ.** Мамлакат аҳолисини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда қишлоқ хўжалигининг ўрни
70. **Ю.УСМАНОВ.** Деҳқон ва томорқа хўжалиқларида ҳолати бузилган ерларни тиклашнинг муҳим жиҳатлари
86. **А.ДУРМАНОВ.** Иссиқхона сабзавотчилиги бозорини барқарор ривожлантиришнинг ташкилий-иқтисодий механизминини шакллантириш методлари
90. **Д.ЖАЛОЛОВА.** Истъемол товарлари бозорида маркетинг тадқиқотлари (мева-сабзавот консервалари саноати мисолида)
92. **Т.НУРЫМБЕТОВ, Қ.БЕКБОСЫНОВ.** Қишлоқ жойларида ноқишлоқ хўжалиги фаолиятини ривожлантириш йўналишлари ва истиқболлари
96. **Ф.КАДИРХОДЖАЕВА.** Оқова сувлардан суғоришда фойдаланиш амалиётининг иқтисодий самарадорлиги
100. **Г.ЮСУПХОДЖАЕВА.** Инновацион иқтисодиётни шакллантиришда автомобиль транспорти корхоналарида аутсорсингдан фойдаланиш
103. **М.КУРБАНОВА, Л.ЮНУСОВ, Д.СРЫМБЕТОВА.** Цифровая экономика – как возможность инновационного развития аграрного сектора
107. **Г.БАЙМУРАТОВА.** Қишлоқ хўжалиги корхоналари стратегик бошқарувида риск-тизимлари моделининг моҳияти
111. **И.БАКИЕВА.** Агросаноат мажмуаси рақобатбардошлигини оширишда кластер тизимини жорий этишнинг назарий асослари
114. **Б.БОЛТАЕВ.** Қишлоқ хўжалигида агрокимёвий хизматлардан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлиги
117. **И.АБДУРАҲМОНОВА, З.АБДИРАСУЛОВА, Д.МАХМАТҚОБИЛОВА.** Ер ва сув ресурсларидан самарали фойдаланиш
120. **З.САМАТОВ.** Олий таълим тизимини инновацион ривожланишини белгилловчи асосий омиллар

МАМЛАКАТИМИЗДА ГИЛОС ЕТИШТИРИШ ВА УНИ ЭКСПОРТ ҚИЛИШ ИМКОНИАТЛАРИ

Жамшид РАШИДОВ,
ТИҚХММИ доценти, и.ф.н.

Ж. МИРЗАКАРИМОВ,
ТИҚХММИ талабаси,

М.РУСТАМОВА,
ТИҚХММИ талабаси

Аннотация: Мақолада дунёда ва республикада гилос етиштириш ҳамда уни экспорт қилишнинг аҳамияти, унга салбий таъсир этувчи омиллар таҳлил этилган бўлиб, уларни барқарор қилиш ва гилос етиштириш ривожлантириш бўйича таклифлар билдирилган.

Аннотация: В статье проанализирована значимость выращивания черешни, а также его экспорта в мире и республике, негативно влияющие факторы, даны предложения по их устранению и развитию возделывания черешни.

Abstract: The article analyzes the significance of the cultivation of sweet cherries, as well as its exports in the world and the republic, negatively influencing factors, offers to eliminate them and develop the cultivation of sweet cherries.

Сўнги йилларда мамлакатимизда олиб борилаётган агроиқтисодий ислохотлар негизда аҳоли турмуш фаровонлигини ошириш, қўшимча даромад манбааларини излаб топиш ҳамда фаол тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга қаратилган. Хусусан томорқа хўжалиklarини ривожлантиришга берилётган алоҳида аҳамият натижасида ички ва ташқи бозорларда мева ва сабзавотлар экспорт миқдори кескин ортиб бормоқда. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари экспорти аграр тармоқнинг инвестицион ричаги саналиб у майда хўжалиklarнинг бозор конъюктурасига тез мослашувчан кичик хажмли янги техника ва технологияларни олиб келиши билан изоҳланади. Экспортнинг долзарблиги ва унинг аҳамиятини Президентимиз Шавкат Мирзиёев қуйидагича таъкидлаган “Экспортни янада рағбатлантириш мақсадида техник жиҳатдан тартибга солиш тизимини халқаро стандартларга уйғунлаштириш лозим. Асосий мақсадларимиздан бири – ташқи бозорга сифатли ва сертификатланган маҳсулотларни “ўзбек бренди” номи билан олиб чиқишдан иборат. [1]”

Ҳақиқатдан ҳам дунё бозорида “ўзбек бренди” номи билан мева-сабзавот маҳсулотлари ўз ўрнига эга бўлиб бормоқда. Шундай мевалардан бири бу гилос бўлиб, хар йили мамлакатимизда катта хажмли қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари экспортининг дастлабки қадамини айнан мазкур мева қўйиб беради. Яъни мамлакатимизда гилос экспорти хажми ва

қийматига кўра салмоқли улушни эгаллайди.

Умуман олганда дунёда гилос етиштириш ва уни экспорт қилишга кўплаб давлатларда алоҳида аҳамият қаратилиди. Хусусан АҚШнинг Вашингтон, Калифорния ва Орегон штатларида бутун мамлакатнинг 90 фоиз гилоси етиштирилган ҳолда у ички ва ташқи бозорга йўналтирилади. Штат фермерларининг асосий даромад манбаи саналади [2]. Туркияда эса гилоснинг дунё бозоридаги “турк гилоси” номи билан машҳур бўлган навини 10 йил мабойнида селекционерлар томонидан яратилган бўлиб, у дунё бозорида харидоргирлиги билан ажралиб туради.

Гилос янги узилган (барра), музлатилган, қуритилган, қадоқланган, шарбат, шароб каби усулларда истеъмол қилинади. 75 фоиз маҳсулот айнан янги узилган (барра) ҳолида истеъмол қилинса, 12 фоизи шарбат ва 13 фоизи қолган усулда истеъмол қилинади [3].

Мамлакатимизда гилос етиштириш узоқ йиллик тарихга бориб тақалади. Аммо уни экспорт қилиш тажрибаси энди ўзлаштирилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон 2013-2017 йиллар давомида гилос майдонлари фаол кенгайтирилгани сабаб мазкур мева экспортини оширишга ва жаҳон бўйича юқори ўринга кўтарилиб, Испаниядан олдинга ўтиб кетишга муваффақ бўлди [4].

Умуман олганда дунё миқёсида гилос етиштириш хажмига аҳамият қаратадиган бўлсақ, ЕИ мамлакатлари бу борада етакчилик қилади. Одатда ЕИ

Калит сўзлар: гилос, экспорт, ишлаб чиқариш хажми, фермер ва томорқа хўжалиklари, қўшимча даромад, бозор конъюктураси, экспортни янада рағбатлантириш, дунё бозори

мамлакатларини ягона бозор сифатида қаралиб бир кўрсаткич сифатида кўрсатилади. Мазкур мамлакатларда 2012 йилда 622 минг тонна гилос етиштирилган бўлса, 2017 йилда 576 минг тонна етиштирилган. ЕИ мамлакатлари орасида Испания, Польша, Франция ва Италия бу борада етакчилик қилади (1-жадвал).

1-жадвал. Гилос етиштирувчи мамлакатлар ўнталиги ва дунё бўйича жами етиштирилган маҳсулот миқдори, минг тонна [6]

Давлатлар	Йиллар					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Европа Иттифоқи	622	724	758	751	730	576
Туркия	500	510	465	565	525	511
АҚШ	418	401	462	417	458	495
Хитой	170	180	220	250	330	360
Украина	215	282	280	280	280	280
Россия	253	278	278	278	278	278
Ўзбекистон	126	140	136	138	141	140
Сербия	97	126	127	128,1	127	129
Чили	82	62	73	78	86	81
Сурия	65	86	127	103	116	124
Бошқалар	105	117	115	115	111	116
ЖАМИ	2685	2906	3033	3087	3156	3057

Манба: *Foreign Agricultural Service/USDA Office of Global Analysis September 2017*

EastFruit (Европа Иттифоқи шарқидаги мева ва сабзаватлар бозори тўғрисидаги ахборотлар) таҳлилчиларининг маълумотларига кўра, Ўзбекистон 2017 йилда 32 минг тоннага яқин гилос экспорт қилган. Бу Испанияга нисбатан 5 минг тонна кўпроқ демакдир. Бундан беш йиллар олдин Ўзбекистоннинг гилос экспорти йилига 5 минг тоннадан ошмас эди, бироқ 2016–2017 йилларда экспорт ҳажмида кескин ўсиш кузатилди [5].

Яқин Шарқда эса Туркия ўзининг алоҳида амалий тажрибаси билан ажралиб туради. Туркияда 2012 йилда жами 500 минг тонна гилос етиштирилган бўлса, 2017 йилда 511 минг тонна етиштирилган. Сўнгги йилларда кузатилган ноқулай об-ҳаво маҳсулот етиштириш ҳа-

жмига салбий таъсир кўрсатган бўлсада, бу борада у шарқда етакчиликни бермасдан келмоқда.

Ўзбекистон ҳам гилос етиштиришда салоҳиятли мамлакатлар сафидан жой олиб келмоқда. Мамлакатимизда 2012 йилда 126 минг тонна гилос етиштирилган бўлса, 2017 йилда 140 минг тонна маҳсулот етиштирган ёки 2012 йилга нисбатан 11,1 фоизга ўсган.

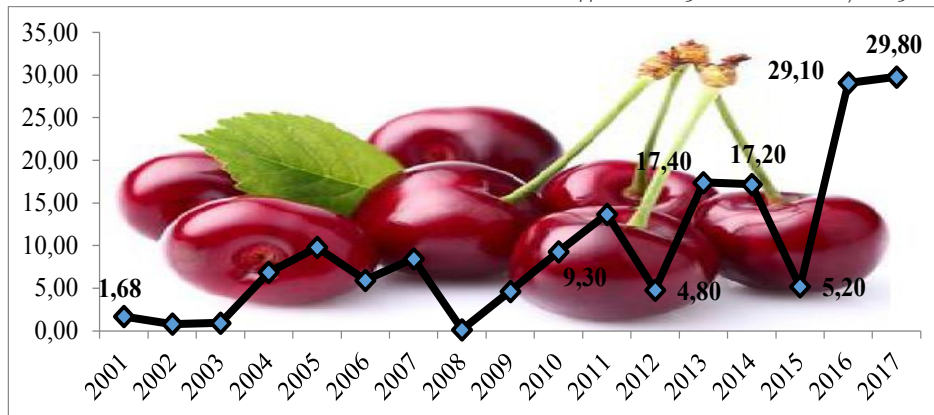
Гилос етиштиришни рағбатлантириш аввало ички истеъмолга йўналтирилган ҳолда аҳолининг сифатли ва нисбатан арзон маҳсулот билан таъминлаши ҳамда импорт ўрнини босиши лозимлиги каби мақсадларни кўзлайди.

2-жадвал. Гилос экспорт қилувчи мамлакатлар ва экспорт қилинган гилос миқдори, минг тонна [6]

Давлатлар	Йиллар					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
АҚШ	101	67	88	75	76	110
Чили	51	67	103	84	96	105
Туркия	57	54	50	69	80	60
Европа Иттифоқи	30	43	39	48	25	30
Ўзбекистон	5	17	17	5	29	29
Сербия	11	19	12	8	19	23
Азарбайжон	7	4	10	12	15	14
Канада	8	6	9	14	10	12
Белорусия	1	3	7	8	6	6
Австралия	3	3	4	6	3	5
Бошқалар	15	18	12	6	7	7
ЖАМИ	289	301	351	365	366	401

Манба: *Foreign Agricultural Service/USDA Office of Global Analysis September 2017*

Дунёда гилос экспорти миқдorigа аҳамият қаратадиган бўлсак, АҚШ 2012 йилда жами 101 минг тонна, 2017 йилда 110 минг тонна экспорт қилган бўлса, Чили 2012 йилда жами 51 минг тонна, 2015 йилда 84

1-расм. Республикаимизда гилос экспорти миқдори ўзгариши динамикаси, минг тонна

минг тонна ҳамда 2017 йилда 105 минг тонна экспорт қилган. Туркия эса 2012 йилда жами 57 минг тонна, 2017 йилда 60 минг тонна экспорт қилганлигини кўришимиз мумкин (2-жадвал).

МДХ давлатлари орасида Ўзбекистон, Беларуссия ва Озарбайжонни гилос экспорт қилувчи етакчи 10 талиқда кўришимиз мумкин. Хусусан, Озарбайжон 2012 йилда жами 7 минг тонна, 2015 йилда 12 минг тонна ҳамда 2017 йилда 14 минг тонна экспорт қилган бўлса Беларуссия эса 2012 йилда жами минг тонна, 2017 йилда 6 минг тонна экспорт қилган.

Мамлакатимизда гилос экспорти статистикасига аҳамият қаратадиган бўлса, 2001 йилда жами 1,68 минг тонна гилос экспорт қилинган бўлса, 2017 йилда 29,8 минг тонна гилос экспорт қилинган (1-расм). Таҳлиллардан кўриш мумкинки, мамлакатимиз гилос экспортида ўсиш суръатлари кузатилиб, келажакда ҳам қўшимча имкониятларга эга. Аммо, тадқиқотлар кўрсатишича мамлакатимизда гилос экспортида қуйидаги камчиликлар кўзга ташланмоқда. Жумладан:

- ташқи бозорлар тўғрисидаги аниқ маълумотларнинг етишмаслиги;
- агромаркетинг тизимининг ривожланмаганлиги;
- ички бозорлардаги маҳсулот ҳажми, сифати ҳамда уларнинг ҳолати тўғрисидаги рақамлар ва ахборот етишмаслиги;
- халқаро кўرғазмаларда ўз маҳсулотларини на-

мойиш этувчи қархоналарнинг камлиги ҳамда унга хусусий субъектлар жалб этилмаслиги;

- экспорт қилувчи қархоналар фақатгина бир мавсум учун фаолият юритиши, ўрта ва узоқ стратегиянинг мавжуд эмаслиги;

- замонавий ахборот технологиялари имкониятларидан фойдаланилмаслиги, хусусан онлайн режимда ишловчи интернет сайт, канал ва алоқа воситаларининг мавжуд эмаслиги.

Юқоридаги ҳолатларни бартараф этиш, гилос етиштириш ва уни экспорт қилиш тизимини такомиллаштириш, ташқи бозорлар конъюктураси ўзгаришига тез мослашиш ҳамда қисқа муддатли таъсир этувчи омилларни бартараф этиш мақсадида фикримизча қуйидаги тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ. Хусусан:

- гилос етиштириш ҳажми ва ҳолати тўғрисидаги маълумотлар базасини яратиш;

- мунтазам фаолият юритувчи замонавий алоқа воситаларини ривожлантириш, хусусан бу борада хусусий тармоқни кенг жалб этиш;

- ташқи бозорлардаги харидоргир гилос навларини чуқур таҳлил этиш ва мамлакатимизга мослаштириш имкониятлари борасидаги тадқиқотларни рағбатлантириш;

- гилос савдосининг мавсумийлик характерини бартараф этиш мақсадида логистик марказлар билан техник ва технологик алоқаларни такомиллаштириш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 22-декабр 2018 йил. gov.uz
2. <https://www.agmrc.org/commodities-products/fruits/cherries>
3. An Economic Evaluation on Organic Cherry Production: A Case of Turkey. Journal of Sustainable Agriculture Volume 28, 2006 – Issue 2
4. <https://east-fruit.com/article/uzbekistan-obogal-ispaniyu-po-obemu-eksporta-chereshni-i-voshel-v-chislo-mirovykh-liderov>
5. <https://east-fruit.com>
6. Foreign Agricultural Service/USDA Office of Global Analysis September 2017